

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Zolang als Zon en Maan nog Schijnen

Griffiths, A.

Citation

Griffiths, A. (2006). *Zolang als Zon en Maan nog Schijnen*. Leiden: Universiteit Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/12400>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/12400>

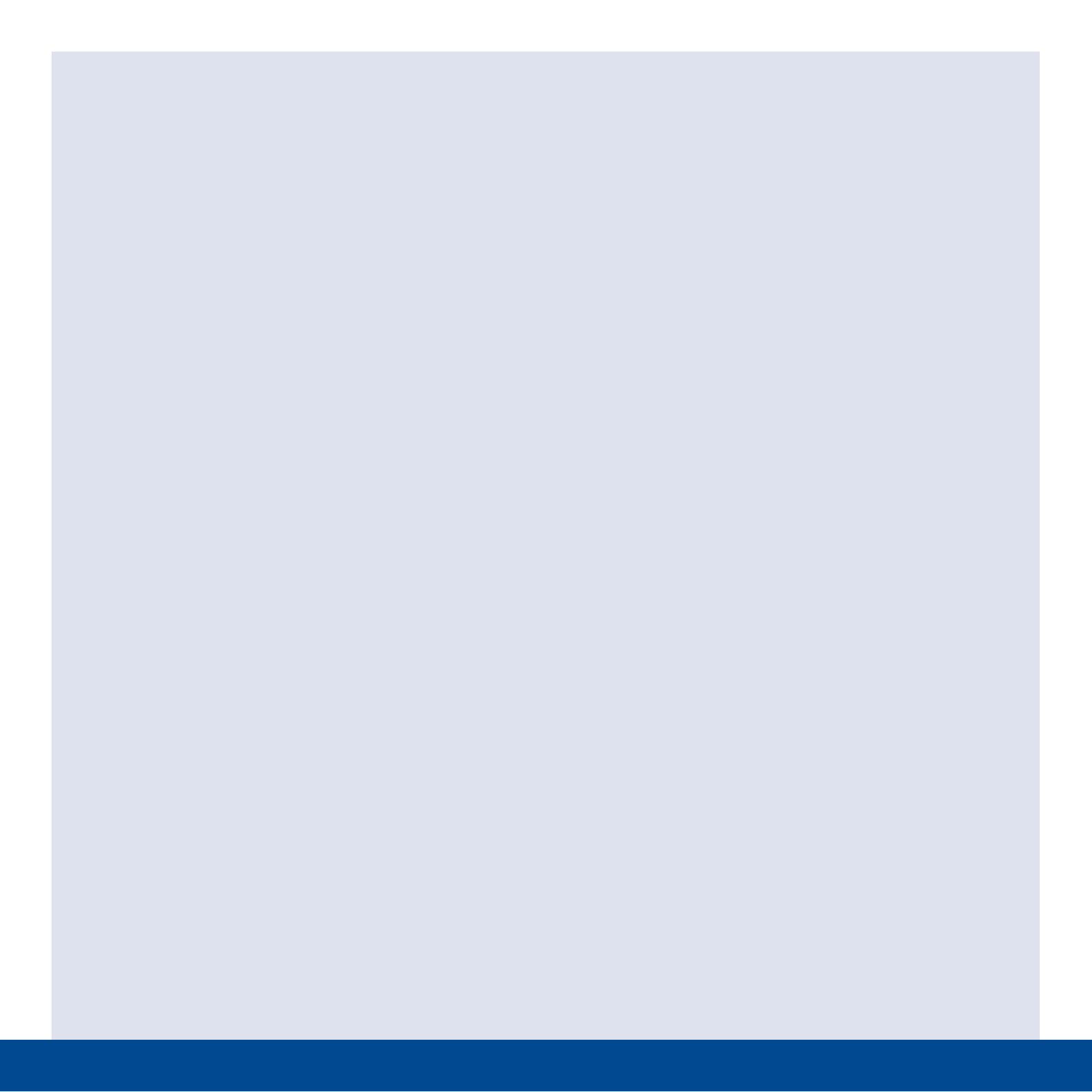
Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Prof.dr. A. Griffiths

Zolang als Zon en Maan nog Schijnen

Universiteit Leiden

Zolang als Zon en Maan nog Schijnen

Oratie uitgesproken door

Prof.dr. A. Griffiths

bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar

Sanskrit

aan de Universiteit Leiden

op vrijdag 2 juni 2006.

Universiteit Leiden

Toen Sūryavarman de Eerste, koning van Kamvujadeśa, het land Cambodja, het Rijk der Khmers, op zondag 12 augustus van het jaar 1011 na Christus² zijn officieren de eed van trouw afnam, beloofden zij hem het volgende:

Ieder van ons hier, in de afdeling van hoofdofficieren eerste tot en met vierde klasse, maakt een snee in zijn pols bij het zweren van de eed, offert in de nabijheid van het luisterrijke vuur in het luisterrijke Sanctum, en in het bijzijn van brahmaanse leermeesters, zijn leven en zijn pure dankbare toewijding aan Zijne Majesteit, Mijnheer de Vorst van Moederskant, Śrī Sūryavarmadeva, die in het jaar 1004 het rechtmatige koningschap volledig op zich genomen heeft.

Wij zullen niet langer vorsten van andere koninkrijken in ere houden, zullen niet in opstand komen, zullen geen verbond met opstandelingen aangaan, zullen geen enkele vorm van verraad plegen.

Wij zullen ons inspannen al die daden te verrichten, die voortkomen uit dankbare toewijding aan Zijne Majesteit, Mijnheer de Vorst van Moederskant, Śrī Sūryavarmadeva.

Als er een veldslag is, zullen wij ons inspannen met man en macht te vechten, zullen wij niet aan ons leven hechten, uit toewijding, en zullen wij niet op de vlucht slaan en de veldslag verlaten.

Als er geen oorlog is, en wij door natuurlijke oorzaken te sterven komen, moge de beloning van hen die toegewijd zijn aan hun heer dan [toch] aan ons toekomen.

Als onze levens voort mogen duren in de luisterrijke dienst van de koning, zullen wij hem, uit toewijding, dienen tot de dag dat wij op één of andere wijze te sterven komen.

Als er een luisterrijke missie is waarvoor de koning, Zijne Majesteit van Moederskant, op grond van verslagen die [hij] heeft gehoord, ons zou opdragen ver weg te gaan, om de feiten te achterhalen, zullen wij ieder voor zich de bindende eed gestand doen.

Als iemand van ons hier deze bindende eed niet gestand doet, vragen wij toekomstige vorsten van het koninkrijk, die rechtmatige macht dragen, dat zij ons diverse koninklijke straffen toemeten.

Als er onder ons verraders zijn, zodat wij deze bindende eed niet gestand doen, dan verdienen wij de twee-en-dertig hellen, zolang als Zon en Maan nog schijnen.

Als wij deze bindende eed strikt gestand doen, mogen de vorsten van het koninkrijk dan de bescherming bevelen van de vrome werken in onze thuisregio's, evenals het onderhoud van onze familieleden. Want wij zijn toegewijd aan onze heer, Zijne Majesteit, Mijnheer de Vorst van Moederskant, Śrī Sūryavarmadeva, die in het jaar 1004 het rechtmatige koningschap volledig op zich genomen heeft.

En de beloning voor toewijding aan onze heer, moge deze voor ons van deze wereld tot de volgende in stand blijven.

Mijnheer de Rector Magnificus,
Geacht bestuur van de faculteit der Letteren,
Zeer gewaardeerde toehoorders,

Op 1 februari jongstleden heb ik in bijzijn van Rector Magnificus en Vice-Rector de belofte afgelegd de functie van hoogleraar Sanskrit naar eer en geweten, en met trouw aan Hare Majesteit de Koningin te vervullen.³ Dat was een heel wat minder hoogdravende aangelegenheid dan wat een militair officier bijna duizend jaar geleden in Cambodja onder ede aan zijn vorst beloven moest, maar niettemin een belangrijke stap in het inwijdingsproces waarvan u de laatste stap vandaag bijwoont.

De geciteerde eed is vastgelegd in een inscriptie, in acht delen uitgehouwen in de muren van één van de toegangspoorten tot Phīmanākās, in het koninklijke paleis van Angkor, in het noorden van Cambodja. Deze inscriptie bestaat, zoals gezegd, uit meerdere delen, die wat de eed betreft overlappen, maar telkens andere namen van ‘ondertekenaars’ bevatten.⁴ Helaas zijn grote delen van deze namenlijsten niet aan de tand des tijds ontsnapt, en weten we niet of zich oorspronkelijk in één van de nu beschadigde stukken de naam van Generaal Lakṣmīpativarman bevond.

Deze generaal is één van de hoofdpersonen in het verhaal dat ik vandaag aan u wil vertellen. De voornaamste andere figuur is zijn vorst, de al genoemde koning Sūryavarman, die de troon in 1004 na Christus besteeg, en deze tot 1049 bezet heeft. Zijn lange regeringsperiode was een periode van bloei. Het enige oude Cambodjaanse monument dat echt wereldberoemd is — de aan de Hindoe god Viṣṇu gewijde tempel Angkor Vat — is van iets later datum, en werd onder Sūryavarman de Tweede gebouwd. Maar uit de periode van diens gelijknamige voorganger zijn ons diverse andere belangrijke bouwwerken

bewaard gebleven, en daarnaast een relatief zeer rijke verzameling inscripties⁵

Voordat ik over deze koning en zijn generaal verder ga geef ik nu eerst nog wat achtergrondinformatie.

Onder de oudste geschreven tekenen van de verspreiding van de Indiase beschaving naar Zuidoost-Azië bevinden zich de langs de oostkust van Borneo ontdekte pilaarinscripties van een koning Mūlavarman, in 1918 definitief uitgegeven door mijn voorganger, Professor Jean Philippe VOGEL, hoogleraar Sanskrit van 1914 tot 1939, en oprichter van het Instituut KERN. Deze pilaarinscripties dateren waarschijnlijk van rond 400 na Christus.⁶ In Cambodja volgen vrij snel daarna, vanaf de zesde eeuw van onze jaartelling, de eerste inscripties—in het begin alleen in de uit India geïmporteerde kanselarijtaal Sanskrit,⁷ dan vanaf de zevende eeuw ook in de locale taal, het Oud Khmer, de totaal niet aan het Sanskrit verwante voorloper van de taal die men in Cambodja nog steeds spreekt.

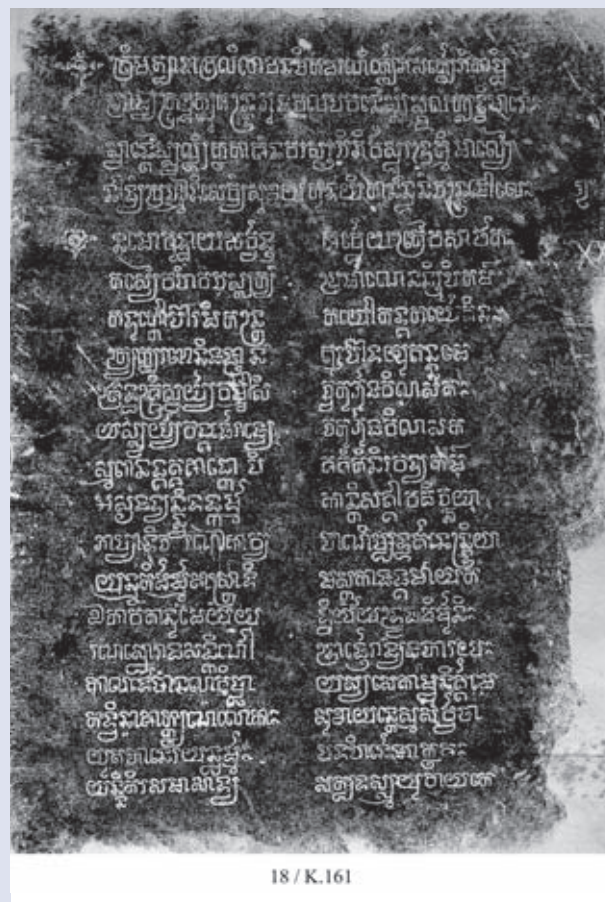
Tot aan de veertiende eeuw is er daarna een ononderbroken traditie van het gebruik van Sanskrit naast Khmer voor het vastleggen van belangrijke gebeurtenissen in stenen documenten.⁸ Tot nu toe zijn ons uit deze periode zo een dertien-honderd verschillende epigrafische stukken bekend, variërend van inscripties die slechts één woord bevatten, tot meerdere vierkante meters beslaande stukken, waaronder de langste Sanskritinscriptie ter wereld.⁹

Voor de oudere geschiedenis van het vasteland van Zuidoost-Azië zijn er weliswaar archeologische vondsten, en vrij uitgebreide reisverslagen en diplomatieke geschriften in het Chinees, maar de inscripties zijn de enige inheemse geschreven bronnen, en gelukkig is het bijzonder rijk materiaal.¹⁰ Aan de hand van dit materiaal wil ik u vanmiddag een indruk geven

van het belang van de studie van het Sanskrit, ook buiten de geografische kaders van het Indiase subcontinent, waar de taal haar oorsprong vindt. Ik zal verder betogen dat het Sanskrit buiten India, zoals ook in India zelf, bestudeerd moet worden in samenhang met andere bronnen: behalve niet-tekstuele bronnen, zoals archeologisch en kunsthistorisch materiaal, zal ik vooral stilstaan bij de samenhang tussen tekstuele bronnen in het Sanskrit en de locale talen — in dit geval het Oud Khmer.

De verspreiding van de Indiase beschaving, en daarmee het Sanskrit, naar het vasteland en het eilandenrijk van Zuidoost-Azië is nog steeds een fascinerend en onvoldoende begrepen fenomeen.¹¹ Dat was het zeker in 1865, toen Hendrik KERN op dit zelfde catheder zijn oratie uitsprak over de invloed van de studie van het Sanskrit op de taalwetenschap en het aandeel van India in de geschiedenis der beschaving, met name ook in de beschaving van toenmalig Nederlands Indië.¹² Met zijn oratie aanvaardde KERN de eerste en sinds 1992 weer enige Nederlandse leerstoel Sanskrit, die hij tot 1903 zou bekleden. Deze illustere voorganger voert mij terug naar de al genoemde koning Sūryavarman.

KERN was het namelijk, die eind jaren '70 van de negentiende eeuw een lading afgrijpsels van Cambodjaanse inscripties ontvangen had uit handen van de franse reiziger Harmand, en in 1880 de eer had als eerste een Cambodjaanse inscriptie te publiceren. Het betrof hier een prachtig leesbare inscriptie uit de tijd van Sūryavarman, in negen Sanskritverzen, waarvan mijn studenten en ik afgelopen winter tijdens een college nog genoten hebben (afb. 1).¹³ KERN ook was het die in een ander artikel, uit 1882, de eerste hypothese publiceerde over de datering van deze koning Sūryavarman.¹⁴

KERNs franse tijdgenoten voelden het grootste respect voor deze Nederlander, die de eerste stappen gezet had op het terrein van de oudheidkunde van hun destijds zopas verworven protectoraat Cambodja. Maar gelukkig hebben zij er het gras daarna niet over laten groeien. In tegendeel, met kapmes in de ene hand, en Sanskritwoordenboek in de andere, stortten de franse geleerden zich op de overwoekerde en met

inscripties bedekte tempelcomplexen, zodat Auguste BARTH al in 1885 een eerste verzameling van negentien *Inscriptions sanscrites du Cambodge* kon uitgeven.¹⁵ Twee jaar eerder, in 1883, had BARTH'S landgenoot Abel BERGAIGNE al kunnen vaststellen dat KERN'S datering van Sūryavarman op basis van het inmiddels beschikbare materiaal onjuist moest zijn.¹⁶ Er bleken namelijk twee koningen van die naam te zijn geweest. KERN had bovendien de cijfertekens van het oude Khmerschrift die 924 vormen verkeerd ontcijferd als 724, en de eerste Sūryavarman daarmee twee eeuwen te vroeg geplaatst.¹⁷ De genoemde franse geleerden hebben KERN'S pionierswerk op bewonderenswaardige wijze uitgebouwd. Zij moesten zich, als studeerkamergeleerden, net als KERN, beperken tot de taal die toen al een eeuw aan de westerse wetenschap bekend was, en waarmee zij door en door vertrouwd waren: het Sanskrit. Het bleek echter meteen dat behalve documenten in deze taal, een groot aantal inscripties in een nog onbekende taal gesteld was,¹⁸ die overigens wel in hetzelfde uit India overgenomen schrift geschreven werd. De Franse geleerde Étienne AYMONIER¹⁹ heeft kunnen vaststellen dat het hier ging om een oude vorm van de moderne Khmertaal. Hoewel in Cambodja geen 'Rosetta-steen' gevonden is, kon hij een deel van deze oude taal ontcijferen op basis van elementen die in de moderne taal nog herkenbaar waren. Door dit wapenfeit kreeg men stukje bij beetje toegang tot de gehele rijkdom van dit epigrafische materiaal. Vooral de onvermoeibare George CÆDÈS heeft er daarna, tussen de verschijning van zijn eerste artikel in 1904 — hij was toen pas 18 jaar oud — en zijn dood in 1969,²⁰ voor gezorgd dat inscripties gepubliceerd en geïnventariseerd werden, en dat het historisch bruikbare materiaal eruit gedistilleerd werd, voor de geschiedschrijving van Zuidoost-Azië.²¹ De Cambodjaanse oudheidkunde is in de twintigste eeuw heel lang door deze ene reus gedomineerd, en zijn dood heeft een

leemte veroorzaakt, waarin niemand meer zowel het Sanskrit- als het Khmermateriaal kon overzien. Terwijl in de beginnende jaren van het vakgebied noodgedwongen alle aandacht was uitgegaan naar de Sanskritbronnen, en de verontachtzaming van het Khmermateriaal zeker te lang heeft voortgewoerd,²² heeft zich de afgelopen 25 jaar een tendens in de andere richting gemanifesteerd, ten faveure van zogenaamd authentiekere 'inheemse' bronnen in het Khmer.²³ Voeg hierbij de politiek rampzalige situatie in Cambodja gedurende de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw, en u begrijpt dat het vakgebied na CÆDÈS niet erg veel verder gekomen is.²⁴

Gezien deze stand van zaken mag het niet al te zeer verbazen dat de Cambodjaans-Franse specialiste van het Oud Khmer, Saveros POU, in 2001 een toen recentelijk ontdekte inscriptie heeft gepubliceerd — maar dan alleen de Khmergedeelten, terwijl zij simpelweg heenstapte over de 40 Sanskrit-verzen, verdeeld over 27 regels, die de helft van één zijde in beslag nemen. In haar inleiding, vertaling, en commentaar bij deze belangrijke inscriptie geen woord over de inhoud van het Sanskritgedeelte, hoewel dat, aan beide zijden ingeklemd tussen regels Khmer, toch alleen al visueel duidelijk deel uit maakt van één geheel.²⁵ Ik verwijs u naar afbeelding 2, waarop de betreffende stèle, oftewel vrijstaande platte steen, in volle glorie te zien is. In mijn lezing wil ik vandaag dieper ingaan op deze stèleinscriptie,²⁶ die dateert uit de regeringsperiode van Sūryavarman I, en waarin diens generaal Lakṣmīpativarman — ik noemde u hem al — de centrale figuur is.

afbeelding 2

Het Sanskrit-gedeelte is zoals gezegd nog ongepubliceerd, maar is daarom nog niet geheel aan de aandacht van wetenschappers ontsnapt. Integendeel, dit gedeelte heeft nogal tot de

verbeelding van enkele collegae gesproken, omdat het expliciet verwijst naar de Mons,²⁷ die hun eigen, op afstand aan het Khmer verwante Austroaziatische taal spreken, en hedentendage zowel in Thailand als in Burma een zeer kleine minderheid vormen naast dominante Thaise en Burmese bevolkingsgroepen. Maar vóór de afdaling van de ethnische Thais vanuit het noorden, en de expansie van de Khmers naar het westen, heeft het zogenoemde Dvāravatī-rijk van de Mons een grote stempel gedrukt op de cultuur van vasteland Zuidoost-Azië, en een centrale rol gespeeld bij de verspreiding van het Theravāda Boeddhisme over dit gebied. Helaas weten we over de politieke geschiedenis van dit Dvāravatī-rijk vrijwel niets — de Amerikaanse kunsthistoricus Robert BROWN heeft het zelfs beschreven als “almost totally without a history”.²⁸ Wegens de schaarste aan historische informatie over dit rijk, spitste men de oren toen meegedeeld werd dat het Sanskritgedeelte van deze inscriptie informatie over de Mons bevat.²⁹

De Sanskrittekst vertelt in verzen XXIII en XXIV het volgende over Lakṣmīpativarman:

Eerst kreeg deze strijdlustige [Lakṣmīpativarman] van die koning [Sūryavarman I] het gouverneurschap over de Mons, die in het westen wonen.

Deze strateeg bracht de talrijke [Mons] middels diverse maatregelen, inclusief het gebruik van geweld, onder zijn controle, en slaagde er in, precies zoals zijn heer verlangde, grote ladingen belasting te innen.³⁰

Vervolgens lezen we, tegen het einde van het Sanskritgedeelte, in verzen XXXVII en XXXVIII, over Lavapur, de oude hoofdstad van Dvāravatī, het tegenwoordige Lopburi in Thailand, het volgende:

De stad Lavapur was een jungle: vergane glorie, zonder enig spoor van schoonheid, vergeven van tijgers en andere roofdieren, nog angstaanjagender dan een crematie-terrein. Na hun gloriетijd waren alle westelijke districten reeds lange tijd verlaten en teloor gegaan, overwoekerd door massa's bomen. De koning gaf Lakṣmīpativarman de opdracht ze in hun oude staat te herstellen. [Lakṣmīpativarman] zorgde ervoor dat de bevolking zoals vroeger terugkeerde, en bracht die [districten] zo tot nieuwe bloei.³¹

U zult wellicht opgemerkt hebben dat, als wat in de laatste twee verzen staat waar is, de daarvoor geciteerde verzen, ermee in tegenstrijd lijken te zijn. Hoe kon Lakṣmīpativarman 'grote ladingen belasting innen' bij 'talrijke Mons', als nu juist de Mondistricten, die vanuit het perspectief van de Khmers in het westen lagen, niets meer dan ontvolkte jungle waren? Als we precies naar de steen kijken valt op dat de twee latere verzen letterlijk tussen haakjes staan: ik heb deze haakjes op afbeelding 3 omcirkeld. Niets wijst erop dat de haakjes niet uit de zelfde tijd stammen als de graving van de verzen zelf.

afbeelding 3

Iemand lijkt dus tenminste begrepen te hebben dat er met deze laatste twee verzen iets aan de hand is. Gezien de tegenstrijdigheid tussen de twee verzenparen is de betekenis van deze stukken tekst voor de geschiedschrijving hoe dan ook onzeker. Zodra mijn buitenlandse collegae en ik zover zijn dat we deze inscriptie volledig kunnen publiceren, dus inclusief de Sanskrit-verzen, vrees ik daarom dat wij de historici, die

nieuwe gegevens over de verhouding tussen Mons en Khmers hoopten te vinden, moeten manen tot voorzichtigheid.³² Veel meer valt op grond van deze haakjes op het moment echter niet te concluderen.

Er is nog een fysiek aspect van de inscriptie waar ik bij stil wil staan, voordat ik op enkele andere interessante aspecten van de inhoud in ga. De betreffende stèle behoort tot een categorie die vooral in de studie van de Cambodjaanse, in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Indiase epigrafie, enige bekendheid verworven heeft. Deze categorie stèles wordt in de Franse traditie 'stèle historiée' genoemd, wat zoveel betekent als stèles die niet alleen met tekst beschreven zijn, maar ook versierd zijn met een beeldhouwd iconografisch element onder of bovenaan de tekst.³³

Toen Louis FINOT in een artikel uit 1932 voor het eerst wees op het bestaan van deze categorie stèles, en de toen bekende zes voorbeelden beschreef, wierp zich de vraag op of er een verband bestaat tussen het onderwerp van de sculptuur en de inhoud van de inscriptie zelf.³⁴ In vier van FINOT's voorbeelden leek dit vrij duidelijk wel het geval te zijn:³⁵ in de stèle van Lorivék uit 1080 na Christus, bijvoorbeeld (afb. 4), lijkt de figuur onderaan de steen een portret te zijn van de befaamde priester Śaṅkarapaṇḍita, die de tekst gecomposeerd heeft. En in de stèle van Pālhāl uit 1069, waarvan de tekst de installatie van beelden van Śiva (Parameśvara) en zijn vrouw (Devī) tot onderwerp heeft, beeldt de sculptuur dit paar inderdaad ook uit (afb. 5).

afbeelding 4

afbeelding 5

Sinds 1932 zijn bij mijn weten nog zo een 8 andere 'stèles historiées' bekend geworden,³⁶ — soms met, en soms zonder verband tussen tekst en decoratie — en daar kunnen we onze stèle nu aan toevoegen. Kijkt u mee naar afbeelding 6.

afbeelding 6

De identificatie van de afgebeelde hoofdfiguren kan als volgt vastgesteld worden: van links naar rechts zien we (1) de Zonnegod op zijn door een paard getrokken wagen, (2) de god Brahmā die vier gezichten en vier armen heeft, (3) de god Śiva op zijn rijdier de stier, (4) de god Viṣṇu met vier armen op zijn vogel Garud. a, en tenslotte (5) de Maangod.³⁷

De weergave van Brahmā, Śiva en Viṣṇu zal de meeste Indologen niet voor problemen stellen. Over de identificatie van Zonneen Maangod valt wél nog iets meer te zeggen: als we op afbeelding 7 in detail kijken naar de eerste, valt op dat achter het hoofd van het paard nog een drakenhoofd te zien is, en het achtersteven van deze zelfde draak lijkt nog zichtbaar achter de wagenkorf waarop de Zonnegod zelf gezeten is. Het is voor mij niet duidelijk of deze draak hier als wagenmenner optreedt, als overdadig weergegeven teugel bedoeld is, of eigenlijk tussen het zichtbare paard en een onzichtbaar tweede paard als disselboom fungeert. Voor al deze drie interpretaties zijn in Indiase Sanskritteksten aanwijzingen te vinden.³⁸

afbeelding 7

Zoals we ook hier zien, wordt de Maangod in Cambodja gewoonlijk op een platform afgebeeld,³⁹ een gegeven dat ook op aanduidingen in Sanskritbronnen lijkt terug te gaan.⁴⁰ We zien tenslotte dat zowel Zonne- als Maangod in beide handen iets langwerpigs vasthouden, en dit moeten respectievelijk de stengels van een overdag bloeiende lotus- en een 's nachts bloeiende waterleliesoort zijn, zoals iconografische Sanskritteksten voorschrijven.⁴¹

afbeelding 8

De identificaties van de vijf hoofdfiguren zijn onder andere van belang omdat zij helpen de beschrijving te corrigeren, die CÆDÈS gaf van een zeer vergelijkbare andere 'stèle historiée' (afb. 8). De stier — in de vakliteratuur nog altijd vaak foutief Nandin genoemd⁴² — zou namelijk tevens het rijdier van de

doodsgod Yama kunnen zijn, en zo heeft CÆDÈS zijn berijder hier dan ook geïdentificeerd; de twee figuren eromheen identificeerde hij als Yama's assistenten Dharma en Citragupta. Het in ons geval aan de stier en zijn berijder geboden gezelschap van Brahmā en Viṣṇu — samen dus de zogenoemde Hindoe Drie-Eenheid — maakt de identificatie van de berijder als Śiva echter geheel zeker.⁴³ Hieruit volgt dat de twee geknielde en knuppels dragende figuren in beide 'stèles historiées' als Śiva's poortwachters Nandin en Mahākāla te identificeren zijn.⁴⁴ Zo helpt de analyse van onze 'stèle historiée' dus de kennis van de Cambodjaanse Hindoe-iconografie een klein stapje vooruit.

Als we nu terugkeren naar een mogelijk verband tussen de inhoud van de inscriptie, en de zojuist besproken figuren aan de bovenkant van de voorzijde, staan we waarschijnlijk met lege handen. Verzen XXXI en XXXII van het Sanskritgedeelte van de inscriptie noemen een aantal goden van wie door Lakṣmīpativarman standbeelden werden opgericht.⁴⁵ Het Oud Khmer-gedeelte noemt ze nog twee keer, onder andere namen, en met enige inconsistentie in het precieze aantal. De lijst bevat in elk geval een dansende Śiva en een Śiva met eega op een stier.

De decoratie lijkt de tekst echter niet te illustreren. Wij zien weliswaar een Śiva op een stier, maar geen eega; wij zien ook geen dansende Śiva. Aan de andere kant zien wij wel een Brahmā, maar over hem vertelt de inscriptie ons niets. De enige, trouwens nogal twijfelachtige, mogelijkheid die ik zie om de decoratie te verbinden met de tekst van de inscriptie ligt in de figuren ter linker- en rechterzijde, waar we al even bij stil stonden, de Zon en de Maan.

Deze figuren van Zon en Maan voeren mij naar een gemeenplaats in Sanskrit-inscripties, zowel uit India als uit

Cambodja: u heeft al kunnen horen hoe de hoge officieren van Sūryavarman I onder ede beloofden voor eedbreuk te willen boeten met een verblijf in twee-en-dertig hellen, ‘zolang als Zon en Maan nog schijnen’. Vaak wordt deze aanduiding voor de eeuwigheid ook in positieve zin gebruikt, bijvoorbeeld om aan te geven dat een koning het vruchtgebruik van een bepaald stuk land, of een belastingonthefving van een bepaald dorp, voor de eeuwigheid vast wil leggen.

In onze inscriptie duikt deze gemeenplaats twee keer op, en hier wordt het in het Oud Khmer uitgedrukt. Eerst aan het begin van het Oud Khmer-gedeelte, waar de auteur uitroept: ‘Dat succes! Dat voorspoed! Dat overwinning! Dat heerschappij! Dat baat hier blijve, zolang als de Zon en de Maan nog schijnen, opdat [de zeven door Lakṣmīpativarman opgerichte godenbeelden — ik verwees al naar ze] vereerd worden tot aan de apocalyps.’⁴⁶ Aan het einde van de inscriptie wordt dan wederom in het Khmer op typische wijze een waarschuwing gegeven aan kwaadwillenden: ‘Dat mensen die dat vrome werk vernietigen een verblijf in de hel mogen ondergaan, zolang als Zon en Maan nog schijnen!’⁴⁷ Deze eeuwigheidssymboliek van Zon en Maan komt ook op andere manieren terug in de inscripties. Het meest sprekende voorbeeld is waarschijnlijk het feit, dat de oude Cambodjaanse heersers aan India het idee ontleend hadden van twee met elkaar rivaliserende mythische oerdynastieën, namelijk die van de Zon en die van de Maan.⁴⁸

Toen omstreeks het jaar 1000 de regeringsperiode van koning Jayavarman V ten einde kwam, lijkt zich een strijd om de macht ontsponnen te hebben, waarin een zekere Udayādityavarman al snel het onderspit dolf, en een zekere Jayavīravarman het iets langer uithield, voordat onze koning Sūryavarman I de alleenheerschappij in handen kreeg.⁴⁹ Jayavīravarman claimt in de inscripties die hém de macht

toeschrijven afstamming van de Maandynastie. Sūryavarmans naam, daarentegen, betekent letterlijk ‘hij wiens schild de zon is’. De Sanskrit-inscripties uit deze periode staan vol met lofzangen op zijn persoon, waarin voortdurend de vergelijking getrokken wordt met de hitte en glans van de zon. Hij claimt dan ook afstamming van de Zonnedynastie.

Behalve aan de hand van deze mythische afstamming, rechtvaardigt een aantal Sanskrit-verzen in inscripties uit de tijd van Sūryavarman zijn heerschappij ook op een andere manier. Deze Sanskrit-verzen verwijzen naar verwantschapsbanden, die hem in de vrouwelijke lijn verbinden met zijn rechtmatige voorgangers. Daarom ook de eretitel ‘Zijne Majesteit van Moederskant’, in de eed waarmee ik begonnen ben. Het Oud Khmer woord voor ‘van Moederskant’ in deze eretitel is *kaṃtvan*, dat middels het zeer vaak voorkomende voorvoegsel *ka-* afgeleid is van *tvān*, wat ‘grootmoeder’ betekent.⁵⁰ Het is gezien deze geheel regelmatige afleiding,⁵¹ en de genoemde expliciete claims in de Sanskritgedeelten van het corpus,⁵² des te verbazingwekkender dat twee specialisten van het Oud Khmer, in een nog vorig jaar verschenen woordenlijst van deze taal, het woord *kaṃtvan*, totaal verkeerd als ‘heer’ of ‘meester’ interpreteren.⁵³ Deze fout, die belangrijke informatie over het oude Cambodjaanse erf- en opvolgingsrecht onder de mat schuift, zouden zij niet gemaakt hebben als ze ook oog hadden gehad voor de niet mis te verstane Sanskritbronnen.

Hiermee kom ik op het onderwerp van de verhouding tussen Sanskritbronnen, en bronnen in locale talen. Volgens mij dwingen voorbeelden zoals het woord *kaṃtvan*, tot het uitgangspunt dat de oude inscripties uit Cambodja alleen zinvol bestudeerd kunnen worden als een samenhangend corpus, waarbij zowel de Sanskrit- als de Oud Khmer-

gedeelten evenredige én gecöördineerde aandacht moeten krijgen. Dit standpunt wordt ook door de inscriptie van Lakṣmīpativarman ondersteund.

Laat ik u eerst een voorbeeld geven op het niveau van de kleinste details, het niveau van de grammatica. Op een gegeven moment doet het Khmergedeelte van onze inscriptie verslag van de onteigening van een tempelcomplex genaamd Sukhāvāsa, met daarin een Buddhabeeld. De koning geeft dit onroerend goed aan Lakṣmīpativarman, met een opdracht, die door Saveros Pou als volgt geïnterpreteerd wordt: ‘herstel het phallus-symbool van Śiva in deze tempel en installeer het in plaats van de Buddha.’⁵⁴ Dit zou betekenen dat Sukhāvāsa ooit een Śivaheilighdom geweest was, waar Buddhisten op een gegeven moment de cultus overgenomen zouden hebben, om tenslotte weer plaats te maken voor Śivaïeten.

Nu moet u weten dat het Sanskrit een duidelijk grammaticaal onderscheid maakt tussen enkelvoud, tweevoud en meervoud, terwijl het Khmer dit soort onderscheidingen veel minder maakt — en dus soms een mate van ambivalentie laat zien. In vers XXXV van het Sanskritgedeelte komt hetzelfde Sukhāvāsa weer voor. Dit vers luidt als volgt:

In het dorp Sukhāvāsa, dat zijn heer hem gegeven had, op de tempelberg (?), installeerde [Lakṣmīpativarman], rijk aan onvergankelijke roem, twee phallussymbolen van de Onvergankelijke [Śiva].⁵⁵

Hier staat in het Sanskrit onmiskenbaar een dualis of tweevoudsvorm, liṅge, oftewel ‘twee phallussymbolen van Śiva’. Verder heeft Pou het in haar vertaling van de Khmerpassage over ‘herstellen’ en ‘installeren’, terwijl de tekst het daar volgens mij slechts heeft over het verrichten van een nieuwe installatie, niet van herstel. De opdracht van de koning zou dan dus zo

vertaald moeten worden vanuit het Khmer: ‘voer in die tempel een nieuwe installatie uit, van twee phallussymbolen, op de plaats van de Buddha’. Deze nieuwe interpretatie heeft duidelijk andere consequenties voor degene die op de betreffende site archeologisch onderzoek wil doen.

Tenslotte nog een ander voorbeeld van de samenhang tussen de Khmer- en Sanskritgedeelten van het corpus. Tot nu toe had ik u niet duidelijk aangegeven dat de eed van trouw uit het jaar 1011, waar ik mijn lezing mee begon, in het Oud Khmer geformuleerd is. Daar zweren de officieren in die taal dat zij zover willen gaan als het geven van hun eigen leven. En zij leggen deze eed af in de voor het ceremonieel kennelijk onmisbare aanwezigheid van Brahmanen en een heilig vuur. In onze inscriptie, die van drie jaar later dateert, wordt nu van Lakṣmīpativarman gesteld dat hij zijn vorst grote vreugde bezorgde met zijn bereidheid eventueel zijn leven te geven,⁵⁶ en dat hij hem uit pure devotie, in aanwezigheid van Brahmanen en het vuur, al de vruchten van zijn inspanningen opdroeg.⁵⁷ Hier staat dit niet in het Oud Khmer, maar in het Sanskrit! Zo zien wij dus hoe in deze Cambodjaanse inscripties dezelfde thema’s in beide talen uitgedrukt worden. Mede hierom benadruk ik de samenhang tussen de Sanskrit- en Oud Khmergedeelten, terwijl sommige collegae juist het onderscheid benadrukt hebben.⁵⁸

Dames en heren, ik nader het einde van mijn lezing. Uit de in deze inscripties steeds terugkerende eeuwigheidssymboliek van Zon en Maan, spreekt een tijdloze, of in ieder geval niet door korte termijn denken gekenmerkte wereldbeleving.⁵⁹ Deze wereldbeleving contrasteert scherp met hoe wij tegenwoordig in de wereld staan — een wereld waarin een vakgebied als het mijne geconfronteerd wordt met een voortdurende rechtvaardigingsdwang.

Ik zal niet toegeven aan de verleiding te vervallen in een klaagzang over wat men in India en het oude Cambodja het Kaliyuga van het hoger onderwijs zou noemen.⁶⁰ Integendeel, ik hoop u met deze openbare les een indruk gegeven te hebben van wat mijn vakgebied zo fascinerend maakt. Het Sanskrit bestaat weliswaar nog niet even lang als Zon en Maan, en naar het zich laat aanzien zal de studie van deze taal misschien ook niet het einde der tijden halen. Maar toch staat het Sanskrit al meer dan drieduizend jaar in steen gebeiteld, en in de Aziatische geest gegrift. Het geografische bereik van het Sanskrit — van Afghanistan tot Bali, en van de Malediven tot Japan — is waarschijnlijk groter dan van enige andere premoderne taal, en de met deze taal innig verbonden cultuur en godsdiensten hebben een uitwerking gehad op vrijwel het geheel van Azië, een uitwerking die nog steeds voortduurt. In de negentiende eeuw heeft men het hier in Leiden aangedurfd aan de studie van deze taal een leerstoel te wijden, vooral wegens de toen sterk opkomende interesse voor onze prehistorische, Indo- Europese taalkundige band met India en het Sanskrit. Sindsdien is het aantal redenen om de leerstoel instand te houden voortdurend toegenomen. Ik heb u vandaag een beeld gegeven van een onderzoekspad, dat ik de komende jaren wil bewandelen, maar waarvan de “edel-groot-achtbare Heeren Curatoren der Leidsche Hoogeschool”, die Hendrik KERN op 18 October 1865 toesprak, niets hadden kunnen vermoeden — evenmin als KERN zelf. De Cambodjaanse inscripties moesten toen immers nog ontdekt worden. Als filoloog en historicus zal ik de grootse voorzichtigheid moeten betrachten bij het uitbaten van dit epigrafische bronnenmateriaal, aangezien alleen een elite aan het woord is, en bovendien betwijfeld moet worden of deze elite alle mogelijkheden om aan geschiedvervalsing te doen braaf onbenut heeft gelaten. Desondanks is dit goed dateerbare en

tijdsgebonden materiaal een welkome aanvulling op de gemiddeld relatief tijdloze Sanskritliteratuur. Het biedt bovendien uitstekende mogelijkheden voor het leggen van verbanden met ander taalkundig, geschiedkundig, kunsthistorisch en archeologisch onderzoek in Zuid- en Zuidoost-Azië, binnen onze zo rijkgeschakeerde faculteit.

Op diverse manieren blijkt, zoals ik benadrukt heb, dat wij het corpus van Oude Cambodjaanse inscripties als een echt samenhangend literair corpus kunnen beschouwen, met auteurs die meestal weliswaar anoniem blijven, maar wier tijd- en plaatsgebonden schrijverschap op talloze manieren naar voren komt. Onder andere doordat bepaalde uitdrukkingen of formules alleen in bepaalde perioden, of onder bepaalde vorsten in zwang waren.

Zo bevat dit corpus vijf inscripties,⁶¹ alle vijf uit de tijd van de inmiddels bekende Śūryavarman I, met de aanhef om namaś śivādibhyo gurubhyaḥ, ‘verering aan de leermeesters van wie Śiva de eerste is’. Het is in onze moderne samenleving minder gebruikelijk een voordracht te beginnen met een hommage aan God, laat staan de goddelijke leermeester Śiva van het Hindoeïsme. Het is des te gebruikelijker dat de jonge hoogleeraar, weliswaar niet aan het begin, maar tegen het einde van zijn eerste openbare les, een hommage brengt aan zijn leermeesters. Ik reken daartoe niet Śiva, noch enig ander goddelijk wezen, maar begin met mijn hooggeleerde promotor en voorganger, Professor Henk Bodewitz.

Beste Henk,

Aan jou in de eerste plaats heb ik mijn vorming als Sanskritist te danken. Je hebt mij uitstekend opgeleid als Vedist, en van dat specialisme ben ik van plan, naast geregelde uitstapjes in andere richtingen, werk te blijven maken. Je humoristische en

altijd kritische blik op ons vak en onze bronnen zal me hierbij een voorbeeld zijn.

Hooggeleerde Lubotsky, beste Sasha,
Ook als ik af en toe uitstapjes maak die me zowel chronologisch als inhoudelijk als taalkundig ver afleiden van jouw Indo-Europese werkterrein verzeker ik je dat de studie van het Vedisch mijn werk zal blijven domineren, in ieder geval totdat ons doel van een volledige editie, vertaling, en verdere ontsluiting van de Paippalādasamhitā gerealiseerd is: zal het ons lukken voor Zon en Maan definitief onder zijn? Je weet dat je in deze en andere ondernemingen op mijn dankbare medewerking kunt rekenen.

Geacht bestuur van de faculteit der letteren, in het bijzonder voormalig decaan Professor van Haften,
Door eerst te kiezen voor het herbezetten van een aantal ouderwetse leerstoelen als de mijne, in een tijdperk, waarin de lokroep om onze academische ziel te verkopen steeds sterker klinkt, heeft u aangetoond onze Universiteit werkelijk als bolwerk van academische vrijheid te zien. Uit het feit dat u het daarna heeft aangedurfd juist mij te vragen de verantwoordelijkheid voor de leerstoel Sanskrit op me te nemen spreekt een bijzonder vertrouwen. Ik zal er alles aan doen om het in mij gestelde vertrouwen ouderwets maar vrijdenkend waar te maken.

Beste studenten en collegae in het Instituut KERN,
Jullie hebben me het afgelopen jaar zeer hartelijk opgenomen in jullie midden, en het is voor mij elke dag weer een genoegen met jullie samen te werken en samen te leren. Daar ben ik jullie dankbaar voor. Ik verheug me erop met jullie vorm te geven aan een blijvend sterke Leidse Indologie.

Ik wil hier tenslotte ook mijn waardering uiten aan drie collegae, met wie ik weliswaar nooit een directe verhouding van leerling tot leraar gehad heb, maar van wie ik daarom niet minder geleerd heb: Werner Knobl, zojuist met pensioen gegaan vanuit zijn positie van 'foreign lecturer' aan de universiteit van Kyoto, en Gerdi Gerschheimer, Directeur d' 'Etudes aan de 'Ecole Pratique des Hautes 'Etudes te Parijs, maar allereerst mijn hooggeleerde Groninger collega proximus, Professor Hans Bakker.

Beste Hans,
Alleen dankzij jou bestaat de Groninger Indologie voort, ondanks alle pogingen van Deetman en zijn perfide navolgers je klein te krijgen. Ik ben je dankbaar voor de kansen die je me in jouw instituut geboden hebt; ik bewonder je persoonlijke en wetenschappelijke integriteit, stel me deze ook tot voorbeeld; en ik hoop dat wij samen vorm kunnen geven aan een gezonde toekomst van ons vakgebied in Nederland. Vous deux, chers Gerdi et Werner, m'avez vraiment été un Mitra et un Varun. a ces années passées. Je vous suis profondément reconnaissant pour tout, *yāvac candradivākarau.*

ik heb gezegd.

Aanhangsel

Voor het volgende citaat uit het artikel “Bevordering van oudheidkundig onderzoek in Fransch Achter-Indië” (*Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* . . . 6e reeks, deel VI [1899]) van mijn eerste Leidse voorganger was tijdens het uitspreken van deze rede geen gelegenheid, maar het is te interessant om aan de lezer te onthouden. Het toont niet alleen aan hoezeer de tijden binnen en buiten de academische wereld veranderd zijn, maar suggereert ook dat al meer dan een eeuw geleden behoorlijk wat aan te merken was op het Haagse beleid inzake de Oosterse letteren. *Some things never change.*⁶²

Vergelijkt men de wijze waarop het Fransche bewind de belangen van het wetenschappelijk onderzoek in de overzeesche bezittingen behartigt, met het stelsel, of beter gezegd het gebrek aan eenig stelsel, dat in onze Oost heerscht, dan ziet men hoeveel praktischer en ernstiger de Franschen zijn dan de Hollanders, die zich gewoonlijk voor heel praktisch houden zonder het te wezen. Men heeft in der tijd, bij de hervorming van 't Hooger Onderwijs hier te lande een Doctoraat ingesteld in de Talen en Letterkunde van den Indischen Archipel, met de bedoeling jonge geleerden te kweeken, die, uitgerust met de noodige kundigheden en in 't algemeen wetenschappelijk ontwikkeld, in Nederlandsch Indië een werkkring zouden vinden, waarin zij zich konden onderscheiden en verdienstelijk maken jegens de wetenschap, in 't belang en ter eere van hun vaderland. Nu, in den loop van 22 jaren zijn er vijf Doctoren in bovengenoemde vakken uitgezonden en is aan ieder hunner een slecht omschreven werkkring aangewezen, zonder dat tusschen hun werkzaamheden eenig verband werd gebracht en zonder eenig toezicht van bevoegde personen op hetgeen geleverd werd. Indien er desondanks nuttig werk geleverd is,

dan pleit dat voor den ijver en de bekwaamheid dier ambtenaren, maar is het niet te danken aan de belangstelling der regeering. De Franschen begrijpen, dat wil men bij wetenschappelijke instellingen uitkomsten verkrijgen, evenredig aan de geldelijke opoffering die men zich daarvoor getroost, een vaste, en tevens rekbare regeling noodig is, waardoor onderlinge samenwerking tot bereiking van het gemeenschappelijke doel verzekerd wordt. In Frankrijk en de Koloniën toont men ook te begrijpen dat eene regeering zich niet verlaagt door het advies in te winnen van lichamen zoals de Académie, en dat komt daar van daan, dat de Franschman de eer van zijn vaderland lief heeft, en trotsch is op ieder die den roem van zijn land kan verhoogen, zoodat de hoogstgeplaatste het niet beneden zich acht naar welmeenenden raad te luisteren, al komt die ook van personen die in 't raderwerk van den Staat niets beteekenen.

Noten

- * De tekst van deze oratie is in meerdere versies gelezen en becommentarieerd door John Griffiths, Fré le Poole, Michael VICKERY. Het is een genoegen hun bijdragen hier te vermelden. Dit is ook de plaats om mijn dankbaarheid te uiten aan Gerdi Gerschheimer, Philip N. JENNER en Dominique Soutif voor hun behulpzaamheid bij de voorbereiding van deze oratie waarin de stèle-inscriptie K. 1198, die wij gezamenlijk hopen te publiceren, een belangrijke rol speelt. Ik dank tenslotte Gerd Mevissen voor uitgebreide (onder meer bibliografische) ondersteuning op iconografisch terrein, Bertrand Porte, Christophe Pottier, Christian Bauer, Emmanuel Francis@.

In het hieronder volgende notenapparaat verwijzen ‘K.’ nummers naar het inventaris van Cambodjaanse inscripties zoals gepubliceerd in George CÆDÈS, *Inscriptions du Cambodge* [hieronder: IC], deel VIII (Parijs: ‘Ecole Française d’Extrême-Orient [EFEO], 1966), 73–225. Nummers hoger dan 1005, zoals het zojuist genoemde nummer K. 1198, zijn ontnomen aan het vervolg op CÆDÈS’ inventaris dat onder de auspiciën van het internationale samenwerkingsproject *Corpus des inscriptions khmères* (zie <www.efeo.fr/CIK>), in het bijzonder door Gerdi GERSCHHEIMER, opgebouwd wordt.

- 2 Dat wil zeggen de Zondag, negende dag van de lichte helft van de lunaire maand Bhadrapada in het jaar 933 volgens de Śaka-jaartelling, of in het Khmer: 933 *śaka navamī ket bhadrapada ādityavāra*. Deze datering staat helemaal aan het begin van de Cambodjaanse inscriptie die het inventarisnummer K. 292 draagt, en door George CÆDÈS in deel III, blz. 205–216, van zijn *Inscriptions du Cambodge* [IC] (Parijs 1951) gepubliceerd werd. De datering levert een probleem op, en hierover bericht J.C. EADE (Australian National University, Canberra) mij in een email van 13 februari 2006 het volgende:

The date of śukla 9 bhadrapada in 933 was 11 August and was a Saturday, not a Sunday, by standard reckoning. That raises the

enduring problem of whether you privilege the weekday over the quantième [het tussen 1 en 15 liggende getal dat de dag in de betreffende maanhelft aanduidt] or vice versa. This has to be an arbitrary choice, though you could say in this case that Sunday is anchored to 12 August, whereas the quantième can float around: on the 9th day of a calendar month the *tithi* [idem] could (at various times) be 8, 9 or 10. However, in the case of K. 292, all four modes return 9 and Saturday—which heads you off in the direction of mere speculation—either straight error or a conscious local difference in the calendar reckoning. Who knows? I would tabulate this date, on these grounds, as ś. 9 bhadrapada (recte: 10) = 12 August 1011. This at least allows the READER to see what needs to be done to regularise the date. There are dozens of these cases, where collecting them together nonetheless fails (at least so far!) to betray a pattern that could be made into a principle. Such is (my) life.

Het artikel “Rivalen um Angkor: Jayavīravarman und sein Gegner Sūryavarman I” van Karl-Heinz GOLZIO, in *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 156 (2006), 117–128, aldaar blz. 124 e.v., stelt een radicale herziening van de datering van deze inscriptie voor: zondag 29 augustus 1031. Deze herziening is gebaseerd op het eenvoudige besluit (zonder inspectie van de beschikbare facsimiles) 953 te lezen in plaats van 933. Dit is slechts één van de talloze voorbeelden in GOLZIO’s artikel van verontachtzaming van de primaire gegevens waarmee gewerkt moet worden. Ik geef de voorkeur aan de zorgvuldige probleemanalyse van EADE.

- 3 Precies citerend uit het betreffende ‘proces-verbaal’: “Ik beloof getrouwheid aan de Koningin en aan de wetten van de Staat. Ik beloof, dat ik de verplichtingen aan mijn betrekking van hoogleraar aan de Universiteit Leiden verbonden naar behoren en getrouwelijk zal waarnemen en mij in alles gedragen naar de voorschriften, die mij in die betrekking zullen worden gegeven. Dat beloof ik.”

- 4 Het woord 'ondertekenaars' kan van aanhalingstekens ontdaan worden als de alternatieve interpretatie juist blijkt te zijn, die CÉDÈS (IC III, blz. 209, n. 1) geeft voor de hier met 'maakt een snee in zijn hand' vertaalde woorden *kāt tai*. Het alternatief zou net als modern Khmer *khnāt dai* letterlijk 'mesure de la main' betekenen, waarvan 'handtekening' dan een afgeleide betekenis zou zijn.
- 5 Over deze bloeiperiode, zie Hubert DE MESTIER DU BOURG, "La première moitié du XIe siècle au Cambodge: Sūryavarman Ier, sa vie et quelques aspects des institutions à son époque", in *Journal asiatique* CCLVII (1970), 281–314; Kenneth R. HALL, "Khmer Commercial Development and Foreign Contacts under Sūryavarman I", in *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XVIII (1975), 318–336 (slechts met grote voorzichtigheid te gebruiken); Michael VICKERY, "The Reign of Sūryavarman I and Royal Factionalism at Angkor", in *Journal of Southeast Asian Studies* XVI,2 (1985), 226–244.
- 6 "The Yūpa Inscriptions of King Mūlavarman, from Koetei (East Borneo)", in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië* 74 (1918), blz. 167–232. VOGEL biedt in dit lange artikel onder andere een nieuwe editie van de inscripties, die eerder al door Hendrik KERN, op basis van slechtere facsimiles, gepubliceerd waren. Over de datering van deze pilaarinscripties, zie blz. 231 e.v. Het artikel biedt ter inleiding een (inmiddels natuurlijk verouderd) overzicht van alle oudste inscripties van Zuidoost-Azië: de alleroudsten zijn net iets vroeger dan die van Mūlavarman en stammen uit het oude Campā-rijk in Zuid-Vietnam.
- 7 Deze term gebruik ik in weerwil van Sheldon POLLOCK, "The Cosmopolitan Vernacular", in *Journal of Asian Studies* 57,1 (1998), 6–37, aldaar blz. 12: "In fact, nothing indicates that in this period Sanskrit was an everyday medium of communication anywhere, not in South let alone Southeast Asia, or even functioned as a chancery language for bureaucratic or administrative purposes." De zeer vergaande infiltratie van het (oude en moderne) Khmer door Sanskritvocabulary, en de inhoud van de epigrafische stukken zelf, lijken mij althans het laatste gedeelte van POLLOCKS uitspraak te weerspreken.
- 8 Over de taakverdeling tussen deze twee talen, zie Sheldon POLLOCK, "The Sanskrit Cosmopolis, 300–1300: Transculturation, Vernacularization, and the Question of Ideology", in Jan E.M. HOUBEN (red.), *Ideology and Status of Sanskrit. Contributions to the History of the Sanskrit Language* (Leiden: E.J. Brill, 1996), 197–247.
- 9 Dit is de zogenaamde stèle van Pre Rup (K. 806, IC I [Hanoi 1937], 73–142), die niet minder dan 298 meest langere Sanskrit-verzen beslaat.
- 10 Over de relatieve waarde van de verschillende bronnen, zie 'Eric BOURDONNEAU, "Culturalisme et historiographie du Cambodge ancien: à propos de la hiérarchisation des sources de l'histoire khmère", in *Moussons* 7 (2003), 39–70.
- 11 Zie hierover I.W. MABBET, "The 'Indianization' of Southeast Asia: Reflections on the Historical Sources", in *Journal of Southeast Asian Studies* VIII.2 (1977), 143–161; Michael VICKERY, *Society, Economics and Politics in Pre-Angkor Cambodia. The 7th–8th Centuries* (Tokyo: The Centre for East Asian Cultural Studies for Unesco, The Toyo Bunko, 1998), 51–59; Monica L. SMITH, "'Indianization' from the Indian Point of View: Trade and cultural contacts with Southeast Asia in the early first millennium c.e.", in *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 42,1 (1999), 1–26. Zie ook de Leidse oratie van F.D.K. BOSCH, *Het vraagstuk van de hindoe-kolonisatie van den archipel*, uitgesproken bij de aanvaarding van het inmiddels opgeheven hoogleraarsambt in de oude geschiedenis en archaeologie van Nederlandsch-Indië (Leiden: H.E. Stenfort Kroese, 1946) [in vertaling verschenen als "The Problem of the Hindu Colonisation of Indonesia", in *Selected Studies in Indonesian Archaeology* (The Hague: Martinus Nijhoff, 1961), 1–22].
- 12 *Het aandeel van Indië in de geschiedenis der beschaving en de invloed der studie van het Sanskrit op de taalwetenschap*. Redevoering ter aanvaarding van het gewoon hoogleraarsambt aan de Leidsche Hoogeschool, den 18 oktober 1865, uitgesproken door Dr. H. KERN. Leiden, Firma Jac^o Hazenberg, Corn^o Zoon. 1865. Herdrukt in *Verspreide Geschriften* [Vers. Geschr.] I ('s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1913). Op blz. 27 e.v. behandelt KERN heel kort de verspreiding van de Indiase beschaving naar de Indische Archipel. — Voor een biografische schets van KERN verwijs ik naar Hanna 't HART, "Imagine Leiden without KERN", in

- Willem Otterspeer (red.), *Leiden Oriental Connections 1850–1940* (Leiden: E.J. Brill, 1989), 126–140. Dit artikel biedt in n. 1 een overzicht van alle over KERN verschenen levensberichten.
- 13 “Inscriptions cambodgiennes I. Inscription de Préa-Khan (Compong Soai). II. Inscription de Bassac”, in *Annales de l’Extrême Orient* II–III (1879/1880– 1880/1881), blz. 333–341, 65–76. Zie ook het artikel “Opschriften op oude bouwwerken in Kambodja”, dat KERN in 1879 publiceerde in *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde* . . . 4e volgrees, III, blz. 268–272. Deze en andere op Cambodja betrekking hebbende publicaties van KERN zijn herdrukt in delen III en IV van zijn *Verspreide Geschriften* (s-Gravenhage: Martinus 21 Nijhoff, 1915 en 1916), op blz. 217–323, respectievelijk 1–69.
- 14 “L’époque du roi Sūryavarman”, in *Annales* . . . IV (1882), blz. 195–196 (*Vers. Geschr.* III, blz. 251–254).
- 15 *Inscriptions sanscrites du Cambodge*. Notices et extraits de la Bibliothèque nationale et autres bibliothèques, publiés par l’Institut national de France. Tome XXVII (1re partie). 1er fascicule (Parijs: Imprimerie nationale), blz. 1–180.
- 16 Zie “Chronologie de l’ancien royaume khmêr d’après les inscriptions”, in *Journal asiatique* 8e série, t. III (1884), 51–76, blz. 66 e.v. Zie voor nadere uitleg Louis FINOT, “Notes d’épigraphie. VII: L’inscription de Práh. Khan”, in *Bulletin de l’École Française d’Extrême-Orient* IV (1904), blz. 673.
- 17 Het feit dat KERN zijn lezing in de in 1915 verschenen herdruk van het betreffende artikel gecorrigeerd heeft (zie noot 1 op blz. 253 van *Vers. Geschr.* III), waarschijnlijk op basis van kennisname van Bergaignes artikel (vgl. *Vers. Geschr.* III, blz. 293), laat zien dat KERN de ontwikkelingen op dit terrein bleef volgen, wat ook blijkt uit de diverse rapportages en besprekingen van Frans onderzoek die nog van zijn hand verschenen zijn. Zie bijvoorbeeld het Aanhangsel bij deze oratietekst.
- 18 Vgl. POLLOCK, *op cit.* [n. 8], blz. 221: “Nearly half of all inscriptions are solely in Khmer, one third are in Sanskrit alone, and a quarter utilize both languages”
- 19 Zie over diens pionierswerk de besprekingen door KERN in *Vers. Geschr.* III, blz. 311–323, en IV, 1–32, 43–69.
- 20 Zie over die eerste publicatie, over CÆDÈS’ verdere carrière, en voor een publicatie-overzicht, het levensbericht van Jean FILLIOZAT, “Notice sur la vie et les travaux de M. George Coédès”, in *Bulletin de l’École Française d’Extrême-Orient* LVII (1970), 1–24. Hier moet verder Louis FINOT genoemd worden. Zie van de laatste het *Forschungsbericht* “Notes d’épigraphie XX. L’épigraphie indochinoise”, in *Bulletin de l’École Française d’Extrême-Orient* XV.2 (1915), 113–135, waarin een nog steeds zeer lezenswaardig overzicht gegeven wordt van de vooruitgang in de eerste ca. 35 jaar van het vakgebied.
- 21 Voor een karakteristiek provocerende en zeer kritische evaluatie van CÆDÈS’ historisch-synthetiserende werk, zie Michael VICKERY, “Coédès’ Histories of Cambodia”, in *Silpakorn University International Journal* 1.1 (2000), 61–108. Zelfs voor VICKERY blijft de waarde van CÆDÈS’ strikt epigrafische ontcijferings- en vertaaloeuvre ongeschonden overeind staan (blz. 63).
- 22 VICKERY, “Coedes’ Histories . . .”, blz. 81.
- 23 Vgl. Paul WHEATLEY, “Presidential Address: India Beyond the Gnages — Desultory Reflections on the Origins of Civilization in Southeast Asia”, in *Journal of Asian Studies* XLII.1 (1982), 13–28, aldaar blz. @@; zie ook VICKERY’S hierarchie van bronnen (1998), met de kritiek van BOURDONNEAU.@@
- 24 In de jaren ’70, ’80 en ’90 van de vorige eeuw is overigens wel degelijk noemenswaardig werk verricht, door wetenschappers als Kamaleswar BHATTACHARYA, Claude JACQUES, Philip N. JENNER, Saveros POU, Sachchidanand SAHAI, Michael VICKERY.
- 25 *Nouvelles inscriptions du Cambodge* [NIC] II–III (Parijs: EFEO 2001), waar de Khmergedeelten van de betreffende stèle op blz. 240 e.v. als “Stèle de O Smach (Oudor Mean Chey)” en onder inventarisnummer Ka. 18 gepubliceerd zijn. Binnen het internationale project *Corpus des inscriptions khmères* heeft dezelfde stèle het inventarisnummer K. 1198 gekregen, en werken Gerdi GERSCHHEIMER en Dominique Soutif met mij aan een volledige uitgave en vertaling. Ondanks de door POU genoemde plaatsnamen is het enige wat op dit moment met zekerheid bekend is over de herkomst van de stèle, dat zij aan de Cambodjaanse kant van de grens door politie-agenten tijdens een smokkelpoging naar Thailand is onderschept. De stèle zelf verwijst naar de ‘brede berg’

(Khmer *vnaṃ ruṇ* / Sanskrit *pyṭhuparvata*), een heiligdom dat zich juist aan de Thaise kant van de grens bevindt (niet ver van Buriram).

- 26 Zie Richard Salomon, *Indian Epigraphy* (New York: Oxford University Press, 1998), blz. 128: “Inscribed steles or freestanding upright stones are most commonly seen in India proper in the form of hero- or *satī*-stones from western and southern India [. . .]. Stele inscriptions in general are much more prevalent in Cambodia [. . .] and other parts of Southeast Asia, where they are the usual material for stone inscriptions”.
- 27 De gebruikte volksnaam luidt om precies te zijn *rāmaṇya*, wat in een Sanskritcontext nog één keer elders voorkomt: K. 872 SN, vers VII [10e eeuw, IC V, blz. 99] (*rāmaṇyacampādīn*). In het Oud Khmer is tot nu toe alleen maar de naam *rmaṇ/rmmaṇa* bekend, en wel uit K. 76, regels 2 en 5 [IC V, 8] en K. 1152, B 16 [Saveros Pou, *Nouvelles inscriptions du Cambodge* II–III (Parijs: EFEO 2001), 127]. Zie hierover CÆDÈS IC V, blz. 7, en de volgende twee “Etymological Notes” van C.O. BLAGDEN: “II. Mon and Ramaṇñadesa [*sic*]”, “VII. Mon, Rman, Rāmaṇña”, verschenen in delen IV (1914) en V (1915) van het *Journal of the Burma Research Society*, op blz. 59–60, respectievelijk 27; H.L. SHORTO, *A Dictionary of the Mon Inscriptions from the Sixth to the Sixteenth Centuries* (London: Oxford University Press, 1971), blz. 325.
- 28 Zie Robert L. BROWN, *The Dvāravatī Wheels of the Law and the Indianization of South East Asia* (Leiden: E.J. Brill, 1996), blz. XXI en 3. Zie ook het heldere overzichtsartikel van CÆDÈS, “Les Mōns de Dvāravatī”, in Ba Shin, Jean BOISSELIER en A.B. Griswold (reds.), *Essays offered to G.H. Luce by his colleagues and friends in honour of his seventy-fifth birthday*, vol. I (Ascona: Artibus Asiæ Publishers, 1966). Aldaar, blz. 114, over Dvāravatī: “A ce pays qui possède déjà une archéologie essentiellement bouddhique, un commencement d’épigraphie et un embryon de numismatique, il ne manque plus qu’une histoire. On sait seulement que sa population parlait le môn, mais le seul roi qui soit connu grâce aux deux médailles [met het opschrift *śrīdvāravatīśvarapuṇya* ‘verdienstelijke onderneming van de koning van het luisterrijke Dvāravatī’] a préféré garder un discret anonymat”. Over de Mon

taal van dit rijk, zie Gérard Diffloth, *Dvaravati Old Mon and Nyah Kur* (Bangkok: Chulalongkorn University Printing House, 1984). Over de expansie van de Khmers richting Dvāravatī, zie CÆDÈS, *Les états hindouisés d’Indochine et d’Indonésie* (Paris: de Boccard 1964, 1989), blz. 252 e.v. Over de kunstgeschiedenis het boek van BROWN, en verder H.G. QUARITSCH WALES, *Dvāravatī. The Earliest Kingdom of Siam (6th to 11th century a.d.)* (London: Bernard Quaritsch, 1969): over de plaatsnaam Lavapur = Lopburi, zie in het bijzonder blz. 68.

- 29 Zie het artikel van Kamaleswar BHATTACHARYA, “The Present State of Work on the Sanskrit Epigraphy of Cambodia”, in *Proceedings of Papers, International Sanskrit Conference on Sanskrit in University, May 21–23, 2001* (Bangkok: Silpakorn University, 2003), 128–131, waar op blz. 129 een deel van het hieronder te bespreken vers XXIII, en het geheel van XXXVII geciteerd wordt.
- 30 Verzen XXIII en XXIV:
āḍau yas tena bhūbhartrā paścimāśāvakāśināṃ
rāmaṇyānām adhiśatve niyukto yuddhadohadaḥ ||
yathābhila-itaṇī bhartur vvikramāntair nayair nayī
yas tām nītvā vaśe nekān karaughān kṛty akārayat ||
- 31 Verzen XXXVII en XXXVIII:
(kāleyadoṣ air lavapur aranyaṇ
pranaṣṭarūpā hataśarvvaśobhā
vyāghrādibhir vyālamṛgaiḥ prakīrṇā
śmaśānabhūmer api bhimarupā ||
sarvve śūnyatamāś ciraṇī kaliyuge naṣṭā dhruvaṇī vāruṇāḥ
saṃruḍhadrumarāśayo pi viṣayā rājñā niyuktena ye
śrīlakṣmīpativarmmaṇā kila punaḥ kartuṃ yathāpūrvvakamī
te kṛtvādiyuge yathātibharitan nitās saṃṛddhiṃ punaḥ) ||
- 32 Opmerkelijk genoeg negeert BHATTACHARYA (zie n. 29) de problemen rond deze verzen als ook de haakjes geheel, en stelt bij na de inhoud samengevat te hebben simpelweg (blz. 129): “This is history.”
- 33 Zie Louis FINOT, “Stèles historiées du Cambodge”, in *Études d’orientalisme publiées par le Musée Guimet à la mémoire de Raymonde Linossier* (Parijs: Librairie Ernest Leroux, 1932), 255–259, aldaar blz. 257: “Il existe enfin un certain nombre de stèles qui se

distinguent par une remarquable particularité: la présence d'une figure en fort relief, sculptée en haut ou en bas du texte de la première face. On pourrait les désigner par le terme conventionnel de *stèles historiées*." Emmanuel Francis heeft mijn eerdere indruk dat deze categorie in India "überhaupt geen duidelijke pendant kende kunnen corrigeren, door mij te wijzen op enkele stukken uit Zuid-India (Karnataka), en ook foto's toe te zenden. Zie bijvoorbeeld @@.

- 34 FINOT, blz. 258: "Quelles que soient les différences de détail, la disposition du texte se règle partout sur la présence de l'image. Il s'ensuit que celle-ci était exécutée d'abord. Mais était-elle choisie à la demande de l'inscription? En d'autres termes, existe-t-il un rapport entre le sujet de la sculpture et celui du texte?" In het geval van de in de vorige noot genoemde Indiase 'stèle historiée' moet het antwoord bevestigend zijn: @@.
- 35 FINOT, blz. 259: "Il semble résulter de ces observations que les donateurs commandaient parfois, pour y inscrire un acte déterminé, une stèle où était sculptée, soit leur propre image, soit celle de la devatā à laquelle ils se proposaient de dédier leur fondation; mais que parfois aussi ils achetaient dans l'atelier du sculpteur une stèle toute faite et y faisaient graver un acte sans rapport avec la figure dont elle était ornée et qui, dans ce cas, perdait toute signification symbolique pour n'avoir plus qu'une valeur purement décorative."
- 36 Zie J. BOISSELIER, *Le Cambodge* [Manuel d'archéologie d'Extrême-Orient, première partie: Asie du sud-est, tome I] (Paris: A. et J. Picard, 1966), blz. 225 e.v. Nu volgt de gehele lijst van mij bekende 'stèles historiées', waarin de aan FINOT nog niet bekende stukken met een * gemarkeerd zijn: K. 91 [IC II, 126]; K. 136 [ISCC no. XVII, blz. 122 e.v., pl. XIXb bij FINOT]; K. 214 [IC II, 202, met discussie van FINOT's @@; pl. XIXa bij FINOT]; *K. 230 [IC VI, 241]; *K. 367 [IC @@, BOISSELIER, pl. XXX.3]; K. 449 [BEFEO XIII, vi, 27 met pl. XI, pl. XX bij FINOT, prachtig weergegeven en in enig detail besproken door Thierry ZÉPHIR, in *Sculpture of Angkor and Ancient Cambodia. Millennium of Glory* (London: Thames & Hudson, 1997), blz. 246]; K. 534 [BEFEO XXV, p. 297, IC II, 157, pl. XVIIIa bij FINOT]; K. 583 [BEFEO XXV, 352; IC VII, 84; pl. XVIIIb

- bij FINOT]; *K. 693 [IC V, 202; BOISSELIER, pl. XXX.4]; *K. 702 [IC V, 222]; *K. 819 [IC V, 158]; *K. 843 [IC VII, 109]; *K. 940 [IC V, 73, afgebeeld en in enig detail besproken door ZÉPHIR, *op. cit.*, blz. 174]; *K. 989 [IC VII, 164]; *K. 1052 CHECK; stèle en vente chez Drouot@@ (foto publie dans catalog); "KLouvre2" (avec "Siva+Umaa sur taureau): fausse?; "KPatina" (with Ga.ne"sa)@@; *K. 1154 [afgebeeld op de omslag van NIC II– III, de tekst op blz. 129]. Zie BOISSELIERS opmerking op blz. 225 n. 2: "rien ne permet de confirmer l'hypothèse que des stèles historiées aient pu être préparées à l'avance."
- 37 Voor de indentificatie van deze figuren, in het bijzonder van de Zonneen Maangod, zie Kamaleswar BHATTACHARYA, "Notes d'iconographie khmère V–VII [VII: Le soleil et la Lune]", in *Arts asiatiques* IV (1957), 208–220 en Louis MALLERET, "Contribution à l'étude du thème de neuf divinités dans la sculpture du Cambodge et du Champa", in *Arts asiatiques* VII (1960), 205–230.
 - 38 Fig. 3 in BHATTACHARYA, *Arts asiatiques* 2 (4) [1955]. Zie cat. nr. 58 in *Millennium of Glory*?
 - 39 Zie afbeeldingen 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10 in het artikel van MALLERET. Zie ook de catalogusnummers 58 en 62 (blz. 240 e.v. en 248 e.v.) in Helen I. JESSUP & Thierry ZÉPHIR (reds.), *Sculpture of Angkor and Ancient Cambodia. Millennium of Glory* (London: Thames & Hudson, 1997).
 - 40 Zie David PINGREE, "The Indian Planetary Images and the Tradition of Astral Magic", in *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 52 (1989), 1–13, aldaar blz. 5, 25
 - 41 Zie Marie-Thérèse de MALLMANN, *Les enseignements iconographiques de l'Agni-Purana* (Parijs: Presses Universitaires de France, 1963), blz. 262 e.v.
 - 42 Zie over deze foutieve identificatie nu Alexis SANDERSON, "The Śaiva Religion among the Khmers", in *Bulletin de l'École Française d'Extrême-Orient* 90/91 (2003–04), 349–462, blz. 438 n. 318 (het verschijningsjaar van de daar geciteerde publicatie van G. BHATTACHARYA is recte 1977).
 - 43 In het geval van K. 693 — waarvan de tekst door CÈDÈS overigens niet geheel hersteld kon worden — lijkt identificatie als Śiva in ieder geval een verband met de in het wel bewaarde stuk van de

inscriptie genoemde god van Liṅgapura mogelijk te maken, terwijl bij identificatie als Yama zelfs niet zo een vaag verband aangenomen kan worden. CHECK@@

- 44 Zie G. BHATTACHARYA, “Representation of Nandin in Medieval Stone Sculptures from Bengal”, in A. Ray et al. (reds.), *Indian Studies. Essays in Memory of Prof. Niharranjan Ray* (Delhi: Caxton Publications, zonder datum [1984]), 131–137 [herdrukt in E. Haque (red.), *Essays on Buddhist Hindu Jain Iconography & Epigraphy by Gouriswar Bhattacharya* (Dhaka: The International Centre for Study of Bengal Art, 2000), 173–187]; zie ook Dominic Goodall e.a., *The Pañcāvaraṇastava of Aghoraśiva: A Twelfth-Century South Indian Prescription for the Visualisation of Sadāśiva and his Retinue* (Pondicherry: IPF/EFEO, 2004), blz. 100–108.

- 45 Verzen XXXI en XXXII:

*śaivaṃ liṅgaṃ sa śarvvasya śarvvānyāś ca nime
ime saśriyaś śārggaṇāś ca vidhinā samatiṣṭhipat ||*
śarvvasya: em., garvvasya ep.

*|| gauryyā gauriśvarasyāpi govṛṣe vasator nimāḥ
sa haimiḥ (s)th[āpa]yām āsa nṛtyataś ca kapardinaḥ ||*

- 46 In het Oud Khmer (zijde A, regels 1–2), zonder afkorting van de zeven godennamen: *siddhi svasti jaya 'aiśvaryya mān- lābha tarāp- vraḥ candrāditya mān- leya (p) i vraḥ kamrateñ- 'aṇ- śrī lakṣmipativarmmeśvara nu vrah. kamrateñ- 'aṇ- śrī lakṣmipativarmmasvāmi vraḥ kamrateñ- 'aṇ- śrī lakṣmipativarmmaikanātha vraḥ. kamrateñ- 'aṇ- śrī lakṣmipativarmmasvāmi vraḥ kamrateñ- 'aṇ- śrī lakṣmipativarmmajanani vraḥ kamrateñ- 'aṇ- gauripatiśvara vraḥ kamrateñ- 'aṇ- nartakeśvara dār- pūjā lvoh. mahāsam. hāra*. Voor een eerste uitgave en vertaling van deze passage, zie Pou, NIC II–III, blz. 245 en 251, waar zijde A overigens “B” (en C “A”) genoemd wordt (en de ‘petit face’ b geheel achterwege blijft).
- 47 Zijde C, regels 52–53: *nau 'naka ta paṃpāta dharmma noḥ dau svey- narakka tarāpa vraḥ candrāditya mān- leya*. Vergelijk de bijna identieke lezingen van Pou, op. cit., blz. 245 en haar vertaling op blz. 250.
- 48 Zie over deze notie van solaire en lunaire dynastieën ...@@ Poree-Maspero@@

- 49 Zie Adhir Chakravarti, *Royal Succession in Ancient Cambodia* (Calcutta: The Asiatic Society, 1982), blz. 65 e.vv. met noot 53 op blz. 75. CHECK VICKERY, JACQUES. Over vraag Jayavīravarman = SV I (of niet), zie CÆDÈS BEFEO 24 ... [= Articles II, 72–79]
- 50 Andere voorbeelden: *veñ* ‘lang’ / *kam-veñ* ‘muur’, *śrī* ‘schoonheid’ / *kam- śrī* ‘mooi’. CHECK Dictionary of Khmer Morphology.
- 51 Al in 1904 voorgesteld door Aymonier (*Le Cambodge*, deel III [Parijs: Ernest Leroux, 1904], blz. 496), en in 1954 weer geaccepteerd door CÆDÈS (IC VI, blz. 9 n. 3).
- 52 Zie VICKERY, “The Reign of Sūryavarman I . . .” [n. 5], blz. 240 n. 64; Chakravarti, *Royal Succession* . . . [n. 49], blz. 70. De passages zijn: K. 136 B, I [ISC, 130], K. 235 Sdok Kak Thom@@, K. 702, VIII [IC V, 224].
- 53 Channy SAK-HUMPHRY (with the assistance of Philip N. JENNER), *The Sdok Kak Thom Inscription* (K. 235). *With a Grammatical Analysis of the Old Khmer Text* (Phnom Penh: Buddhist Institute, 2005), blz. 199 met noten 14 en 15. Vergelijk echter hun lemma *tvān* op blz. 213, waar de alleen in spelling verschillende pre-Angkorische vorm *kaṇṭon* wel goed geanalyseerd wordt.
- 54 Pou, NIC II–III, blz. 249: “Le roi donna l’ordre à V. Ka. A. de restaurer le *śivaliṅga* de ce temple et l’installer à la place du Buddha”. De Khmertekst luidt (B, 24): *vraḥ pre vraḥ kaṇṭsteṇa 'aṇa sthāpanā śivaliṅga viñ=ta gi prāsāda noḥ nā tel- vraḥ vuddha*.
- 55 Vers XXXV:
*grāme sa svāminā datte sukhāvāse samṛḍgirau
liṅge samsthāpayām āsa sthānos sthāsnuyāśodhanaḥ ||*
- 56 Vers XXV:
*pauruṣopārjitair yyena jivītāntair upāyanaiḥ
svāmino mahatī prītir ātmakīrtiā samaṃ kṛtā ||*
Dankzij het aanbieden van gaven, zelfs tot aan [de gift van] het eigen leven, verkregen door zijn stoutmoedigheid, bewerkstelligde hij de grote vreugde van zijn heer, gelijktijdig met zijn eigen roem.
- 57 Vers XXIX:
*kṛtyāny etāni kṛtvā dvijavudhahutabhuksannidhau dhautabhaktyā
bharte teṣāṃ phalāni pramuditahṛdayas sa pradāya pradāyī
ātmārthan tv ācakāṃ kṣa kṣaṇam api na vinā svāmināṃ jivītārthī
saṃ śuddhasvāmibhaktiprajanitam adhikaṃ satphalan tv ekam eva ||*

Nadat hij zijn taken volbracht had bood hij er genereus, met een pure toewijding, en met blij hart, de vruchten van aan zijn meester aan, in de nabijheid van wijze Brahmanen en het vuur. Maar voor zichzelf wenste hij, die zelfs geen seconde zonder zijn heer wou leven, verlangde hij slechts de enige superieure, waarachtige vrucht, die voortkomt uit zuivere toewijding aan de eigen heer.

- 58 POLLOCK doet dit op verfijnde wijze in de artikelen waarnaar ik in noten 7–8 verwezen heb. Het gehele oeuvre van VICKERY is in dit opzicht zeer stellig: zie bijvoorbeeld zijn boek *Society* . . . [n. 11], hoofdstuk 2 (“The Historiographic Situation”).
- 59 Vergelijk de opmerking van WRIGHT in *Buddhism in Chinese History* (1959@@), p. 34@@.
- 60 Ik verwijs de lezer in plaats hiervan naar de aanklacht van Hendrik KERN tegen het in zijn tijd vigerende hoger-onderwijsbeleid, opgenomen in het Aanhangsel bij deze oratietekst.
- 61 K. 206, r. 1; K. 276, r. 1; K. 277, r. 1; K. 380 E, r. 1; K. 702 A, r. 1.
- 62 Het artikel is herdrukt in Hendrik KERNS *Verspreide Geschriften*, deel III (’s-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1915), 305–310. Aldaar blz. 308 e.v.

In deze reeks verschijnen teksten van oraties en afscheidscollege§

Meer informatie over Leidse hoogleraren:

Leidsewetenschapper§Leidenuniv.nl

PROF. DR. A. GRIFFITHS

Mede-organisator Third International Vedic
Workshop (Leiden, 2001)

Editor Gonda Indological Studies

Lid van het international project Corpus des
inscriptions khmères

Sanskrit is de klassieke taal van India, en maakt deel uit van een drieduizend jaar oude cultuur. In de loop der eeuwen heeft de Indiase beschaving, en daarmee het Sanskrit, zich verspreid over vrijwel het geheel van Oost- en Zuidoost-Azië. Het Sanskrit is gebruikt om politieke documenten vast te leggen en wetenschappelijke teksten op te tekenen; het is de taal van de heilige boeken van belangrijke godsdiensten als het Hindoeïsme en het Boeddhisme, en van een hoogontwikkelde belletristiek. Het Sanskrit biedt dus één van de sleutels tot begrip van de Indiase en andere Aziatische culturen, in heden en verleden, en daarom is het goed dat deze taal ook aan Nederlandse universiteiten bestudeerd kan blijven worden.

Universiteit Leiden